

ÓCSAI ÉVA

Otthonos idegenségérzet

GYÖRFFY ÁKOS: HAZA

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2012
108 oldal, 2290 Ft

”

Gyórfy Ákos epikus jellegű verseskötetei után ezúttal nem szabadversekben, hanem esszéikben dolgozza fel azokat a gondolatokat, amelyek jelentős része négy verseskötetében is olvasható. A *Haza* című kötet zavarba ejtő írásai a versekkel párhuzamosan keletkeztek 2004 óta, és Hafner Zoltán szerkesztői közreműködésével nyerték el a kötetbeli helyüket. A könyv fülszövegében Földényi F. László nagy várakozást kelt az olvasóban, amikor Gyórfy Ákost első esszéköteté alapján a legjobb magyar esszéírók közé sorolja. Ez a megállapítás azonban – a kötet minden érdeme és nemes szándéka ellenére – eltúlzott és vitatható.

Bár a kötet címe közéleti tárgyú esszéket sejtet, a rövid írások ezúttal is a természet, a transzcendencia és az idő távlatából vizsgálják az én és a világ kapcsolatát, miközben az esszéíró figyelme a személyes élményekre, gondolatokra és benyomásokra irányul. Akárcsak versesköteteiben, esszéiben is a természeti jelenségekhez való bensőséges viszony jelenti a szemléletmód keretét, így az őselemekhez (különösen a vízhez), az ásványokhoz (pl. a hegységekhez), a növényekhez (legfőképpen a fákhöz) és az állatokhoz való személyes és érzéki kapcsolat leírása elsődleges a kötetben. A szuverén hangú beszélő bensőséges közösségélménybe vonja be az olvasót is, amikor jól ismert látványokat, képeket és érzelmeket ír le aprólékosan és érzékletesen, mentális folyamatokat mutat be és személyes élményeket idéz fel rövid, erősen tagolt és képgazdag mondatokban. A közbeszótt valóságok, szentenciák és reflexiók egy része azonban a befogadót kételkedővé és bizalmatlanná tesz.

A kétely okainak megnevezése előtt azonban érdemes áttekinteni azokat a szövegrészeket, amelyek a kötet koherenciáját biztosítják. Az esszéket megelőző idézet egy középkori német misztikustól, Eckhart mester tanítványától származik, ami előrevetíti, hogy a kötet az érzékelésen túli, metafizikai szférákat is érinti, a szerző versesköteteihez hasonlóan. Azon túl, hogy például a bűnbeesés, a kegyelmi állapot, a megvál-

tás és az ima motivikus ismétlése a szakralitással hozza összefüggésbe a természeti tapasztalatokat és emlékeket, utalások találhatók az egyetemes érvényű, egységelvű és időfeletti lét-szemléletre is, ami például Eckhart mester beszédeiben vagy Hamvas Béla tradicionalista írásaiban is fellelhető. Ennek egyik példája a természet jelenségeivel való azonosság és egybeolvadás gondolata (77), amely megegyezik azzal a – Hamvas Béla által is idézett – elvvel, hogy 'minden én vagyok egyszerre', ami a szanszkrit Upanishadokban 'tattvaszji' kifejezésként szerepel.

Ez a szemlélet egészíti ki a kötet másik visszatérő alapgondolatát, a különlet-élményt, amely már az első esszében is megfogalmazódik: a beszélő saját élettörténetében az önmegfigyelés eredetét kutatja, ami a gyerekkori tüdőfázis időszakára tehető, ekkor ugyanis a kút vizének tükrében önmagára mint ismerős idegenre csodálkozik rá. Az ismerős idegenség- és a különlet-élményhez kapcsolódik a kötet címéül választott 'haza' fogalma, ugyanis a szöveg kontextusa megfosztja az ünnepélyes, patetikus és politikai jelentésétől, hogy a létezésre reflektáljon: „a haza az elviselhetőbb halálfélelem az ismerős és megszokott díszletek között”. (38) Hasonlóan talányos, de már metafizikai értelmezést kíván meg az otthon meghatározása: „Az ablak téglalapjába zárt kép [...] felszólítás arra, hogy az igazi otthont nem idebent, a máskülönbben barátságos kis ház falain belül keressem, hanem odakint, vagy ha úgy tetszik, odaát van. Odaát, a havazás mögött, ahol a semmi van.” (101)

Az utóbbi kijelentés csak egy a kötet szentenciózus megállapításai közül, amelyek a szövegek fontos szervezőelvének szánt gondolatok, amit az is alátámaszt, hogy a kötet hátsó borítóján az egyik ilyen mondat kiemelten olvasható: „Aki emlékszik arra, milyen az időtlenség, örökre magányos marad ebben a világban”. (74) Részben ezek a mondatok hivatottak arra, hogy a leíró jellegű szövegrészeket a transzcendens szféra részeként átértelmezzék, vagy újabb összefüggéseket mutassanak fel, e sorok értelmezéséhez azonban a szöveg több esetben nem ad támpontot, ezért a szöveg zsákutcáit alkotják. Az esszé műfaja megengedi ugyan az érvek hiányát, a nyitottságot és a lezáratlanságot, ám a következő mondathoz hasonló kijelentések zavarba ejtőek, mivel nem magától értetődőek, mégis magyarázat nélkül maradnak: „Az emberek és a növények között koránt sincs olyan élesen megvonható határ, mint gondolnánk.” (75) Az érvelés nélküli, túlzó kinyilatkoztatások egy további példája a következő: „A város elsősorban szellem. Kassa. Selmecbánya. Kolozsvár. A mai Magyarország területén nincs igazi város.” (59) Vagy: „Az ember valójában semmit sem birtokol, csak öt birtokolják”. (99) A szövegnek ezek a pontjai azt az elvárást közvetítik, hogy az érv nélküli megállapítások vitathatatlanok, ezért a tételezett olvasó olyasvalaki, aki kérdések és ellenvetések nélkül elfogadja azokat. Mivel azonban ezek a részletek ellentmondhatnak az olvasói tapasztalatnak, ellentétesen hatnak a közös érzékelésre és tapasztalatokra épülő szövegrészekkel.

Az esszéekben a folyamatos természeti, földrajzi és történelmi utazás a szellemi, lelki és spirituális utak választását és bejárását is jelenti. Ezen a személyes és magányos úton az emberi kapcsolatok háttérbe szorulnak. Az egyéni élettörténetben kiemelkedik a kamaszkori útkeresés tetőpontja: a felfedezett természeti élmények és a panteista szemléletmód középontba állítása. A szellemi és spirituális úton az emberi kapcsolatok közül legértékesebb a barátság és az őshöz (a nagy- és dédszülőkhöz) fűződő emlékek öröksége, a szerelmek jelentősége homályban marad. Győrffy Ákos versesköteteihez hasonlóan a szellemi vezetők és társak jelölt és jelöletlen idézetek és utalások formájában vannak jelen az esszéekben, így például a misztikusok mellett Rilke-idézet ismét szerepel a szövegben, valamint a költők közül

Dantét, Áprily Lajost, Kiss Benedeket és Charles Olsont említi, a prózaírók közül pedig kiemeli Mészöly Miklós alakját és emlékét.

Mészöly említése tiszteletadásként értelmezhető a prózaíró előd kiemelkedő prózapoétikája és szellemi hagyatéka előtt, mivel Győrffy Ákos prózája sok szempontból hasonlít Mészölyére. A figyelő, kontemplatív és meditatív szemléletmódon kívül az aprólékos természet-ábrázolás mindkettőjük írásaiban egy organikus világkép megformálásának az eszköze. Az asszociatív kapcsolatteremtéssel és a tudatfolyamatok leírásának technikájával is élnek az írásaik, és az a mészölyi időkezelés is előfordul Győrffy Ákos esszéiben, amely egyidejűvé alakítja az eseményeket és a folyamatokat állóképpé sűríti.

A többnyire leíró, semleges hangú és kontemplatív esszék olykor elégikus hangra váltanak, amikor a hiány, a pusztulás és az értékvesztés élményét rögzítik. Az esszéíró például megfogalmazza az igényt, hogy a rítusok (mint az új otthon megszentelésének a rítusa) jelen legyenek a mindennapokban, ám azoknak csak a hiányát érzékeli. Ugyanakkor kiemeli a gyakran elmaradó beavatási rítusok jelentőségét az élettörténetben: „Beavatás nélkül az ember megmarad szellemileg kiskorúnak, és bármit is tesz később, ebből a kiskorúságból soha nem tud kilépni”. (65) Bár a kötet egésze szempontjából fontos volna, e vitatható megállapításról a szöveggörnyezetből sem tudható meg, hogy a beszélő miként értelmezi a beavatást, vagy hogy mit ért szellemi kiskorúság alatt, és az sem, hogy mi a jelentősége annak az elbeszélésnek, amelyet a beavatási rítus illusztrációjaként fogalmaz meg.

A kötetben ugyanis az esszék között néhány elbeszélés is található, és az *Át* című történet narrátora elbeszéli, miként úszta át barátjával a Dunát, majd értelmezést is fűz hozzá: beavatási rítusként nevezi meg. Ezt arra alapozza, hogy a folyó átúszása után néhány órán át tévedésből a barátja halálhírét keltik, ami szimbolikus halálként értelmezhető, a Duna pedig szülőcsatornaként. Való igaz, hogy a beavatási rítusok tartalmazzák a szimbolikus halál és újjászületés mozzanatát, ebben a történetben azonban nem lehet megnevezni, hogy mi az a korábbi szimbolikus állapot, ami lezárult a folyót átúszó két beavatandó szemléletében, és milyen státuszban és milyen normák szerint kezdenek új életet, ami a szellemi kiskorúság meghaladását jelentheti. Ezek hiányában a beavatási rítus mondvacsinált lesz.

Az esszék csak elvétve élnek a humor és az önirónia eszközével: előfordulnak az egyik elbeszélésben, amelyik egy ellopott pénztárca miatti bűnbeesés és lelkiismereti bűnhődés történetét beszél el tömören, szellemes zárlattal. A kötetben ez a bűnbeesés-történet ellenpontozza az időtlen és ünnepélyesen ábrázolt aranykori tájakat. Az elutasítás és a gúny hangjával szintén ritkán él a kötet prózapoétikája, ahol mégis, ott a részletek felvázolják az írások mögötti mentalitás esztétikai, filozófiai és erkölcsi kereteit, valamint védelmezik mindazt, ami a természeti lét és az istenhit elleni támadásként fogható fel. Ilyen például egy szarkasztikus, ezért normatívnak tűnő kommentár, amely azt a tudományos hírt követi, amely szerint tudósok az emberi agy istenélményért felelős központját találták meg.

A megtapasztalt jelenségekhez való intuitív viszonyuláson és a természeti világ megszemélyesítésén túl a mágikus kapcsolatteremtés példája is megtalálható az írásokban: „A veranda téglapadlóján megjelenik egy sötétebb folt, és akkor tudható, hogy egy-két napon belül esni fog. Olyan rendszerek működésének erőtereiben élünk, amelyekből az égardta világon semmit nem tudunk”. (10)

A természetközponitú szemlélet szűrőjén át megjelennek a kollektív emlékezet képei is, a személyes emlékek kíséretben. A táj részleteinek történeti távlatot ad, amikor szemléletes és

életleírás eleveníti meg azokat az alakokat, akik az adott helyszínen a különböző történelmi korszakokban talán jelen lehettek, azért metonimikus kapcsolatot alakít ki közöttük az esszéíró. A történelmi traumák felidézése egy-egy konkrét helyszínen (mint az első világháborúban elesett hat fiú emlékére állított kápolna) összekapcsolja a történelmi, a földrajzi és a személyes tereket és emlékeket, és ez az identitás kialakulásának az egyik mozzanatát rögzíti, akárcsak a különbségre való utalás, ami a saját és az idegen kultúra léttapasztalatai között fennáll.

Győrffy Ákos esszéi a természet rögzített tereit, az úton lét mozgalmasságát és csendjét nagy műgonddal kapcsolják egybe az identitás- és énkeresés önreflexív tudatfolyamataival. Az egyetemes léttörvények megtapasztalása és azok aprólékos közvetítése mellett azonban a gondolatok olykor túlzó és valószerűtlen kijelentésekben öltenek testet a szövegek teremtett valóságában, amelyek az esszék finoman kimunkált szövetén repedéseket hoznak létre hiteltelenségük miatt.

PARIS – 1939 NYARÁN – KOFFÁN MŰTERMÉBEN – A KOFFÁN, ORTUTAY ÉS RADNÓTI HÁZASPÁR –
A FALON MÜLLER MIKLÓS KUBIKOS FOTÓJA